

СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ

SOCIAL AND DEMOGRAPHIC ASPECTS OF RURAL TERRITORIAL COMMUNITIES DEVELOPMENT IN UKRAINE

Олександр Титаренко

Канд. наук з держ. управління,
доцент кафедри регіонального управління, місцевого самоврядування та управління
містом, Національна академія державного управління при Президентові України

Oleksandr Tytarenko

Ph.D in Public Administration, Associate Professor of the Department of regional
administration, local self-government and urban management, National Academy of Public
Administration under the President of Ukraine

Анотація

У статті проаналізовано поточне політичне унормування питань сталого розвитку сільських громад в Україні, а також динаміку зміни соціально-демографічних показників як розвитку регіонів, так і сільських територіальних громад. На основі системного аналізу статистичних даних Державної служби статистики України, Міністерства охорони здоров'я та інших даних встановлено ретроспективні структурно-динамічні зміни та визначено короткострокові прогностичні значення медико-соціальних, демографічних і вікових показників у межах регіональних соціально-економічних систем держави. Підтверджено негативні тенденції загальних показників життєвості сільського населення, сумарної народжуваності, смертності захворюваності, середньої очікуваної тривалості життя, гендерно-статевого дисбалансу тощо.

Обговорено причини соціально-демографічних проблем, які зумовлюють переходи на шляху розвитку сільських територіальних громад в Україні. Запропоновано напрями раціоналізації діяльності державних, регіональних та місцевих суб'єктів публічного управління щодо ресурсного забезпечення місцевого самоврядування і забезпечення самодостатності сільських територіальних громад в Україні.

Ключові слова: соціально-демографічні показники, сільська громада, розвиток територіальної громад.

Abstract

The paper analyzes the current state-of-art of for the rural communities' sustainable development, as well as dynamics of changes in socio-demographic indicators of regional development and rural territorial communities. Based on a systematic analysis of statistical data of State Statistics Service of Ukraine, Ministry of Health and other data, retrospective structural and dynamic measurements are identified and short-term predictive values of medico-social, demographic and age indices are determined within the framework of state's regional socio-economic systems. The study confirms the negative trends for reproductive rates of the rural population, fertility rate, mortality and morbidity rates, life expectancy, gender misbalance and so on in comparison to the urban population of Ukraine in 1991-2016 and in projections till 2018. Special focus is given to the data for 2014-2016 proving worsening demographic and social situation in Ukraine.

The research discusses the causes of social and demographic obstacles to the development of rural communities in Ukraine, points out that a lot of mortality causes could be avoidable, while the policy of child benefits should not substitute the target measures to combat poverty in rural communities.

Author proposes directions for rationalization the activities of national, regional and local public administration actors within the framework of the decentralization policy. Recommendations are aimed at provision the resource support of territorial communities and financial self-sufficiency of rural communities in Ukraine.

Key words: socio-demographic indices, rural community, development of territorial communities.

Постановка проблеми. Проблеми, пов'язані з формуванням, моделюванням та розвитком сільських територіальних громад в Україні, а відтак і забезпеченням стійкості, надійності та ефективності функціонування багатовимірних структур місцевого самоврядування як системних утворень підвищеного рівня складності, посідають вагомe місце у теоретичних і методологічних розробках науковців установ НАН України і галузевих академій [1–4]. Наразі суб'єкти державного, регіонального і місцевого управління використовують ці напрацювання у своїй ресурсно-функціональній та системно-універсальній діяльності [5–7].

Якісна економіко-статистична й прогнозно-аналітична оцінка макроекономічних, демографічних і соціально-економічних показників розвитку регіонів України у цілому і сільських територіальних громад, зокрема, може стати основою для розробки комплексу обґрунтованих пріоритетних заходів та засобів цілеорієнтованого впливу. А останнє, на теперішній час, можна вважати ототожненням дієвої регіональної політики децентралізації з гарантом незворотності суспільного, економічного і соціально-політичного відродження держави, що можливо лише за умови врахування реальних параметрів соціально-демографічних зрушень.

Аналіз останніх публікацій. Розробленню науково-прикладних, структурно-функціональних, системно-універсальних, теоретичних і методологічних аспектів вирішення багатограних проблем забезпечення ефективності функціонування як системи місцевого самоврядування, так і регіонального управління в Україні на рівні сільських територіальних громад, присвячені наукові праці О. Алімова, В. Бакуменко, І. Бистрякова, О. Бориславської, О. Бородіної, М. Братковського, І. Грицяка, О. Колеснікова, В. Куценко, Е. Лібанової, В. Мамонова, О. Новікової, В. Микитенко, Я. Остафійчука, О. Попової, О. Руденко та інших [2–6; 8–11]. Проте, не зважаючи на попередній доробок, а також наукові й науково-організаційні здобутки у цій площині, завдання щодо врахування соціально-демографічних аспектів розвитку сільських територіальних громад в Україні потребують подальшого економіко-статистичного аналізу. Це дасть змогу обґрунтувати пріоритетні об'єкти локалізації зусиль, а також довести доцільність конкретних цілей сталого розвитку територій в умовах ресурсних обмежень.

Мета і методи. Метою є системний аналіз соціально-демографічних аспектів розвитку сільських територіальних громад в Україні в сучасних умовах господарювання задля провадження політики децентралізації. Автор виходив із того, що здійснити такий аналіз можливо, використовуючи відповідні теоретичні концепції та спираючись на принципи субсидіарності, повсюдності і фінансової самодостатності сільських територіальних громад (деталізовано автором статті у попередній роботі [13]).

Нагальними науково-прикладними завданнями в межах цієї проблематики для автора були: а) встановлення об'єктивних ретроспективних та короткострокових прогнозних вимірів соціально-демографічних зрушень в межах регіональних соціально-економічних систем; б) визначення комплексу найсуттєвіших системно-універсальних перешкод на шляху активізації процесів у відповідності до централізованої моделі регіонального й місцевого управління. На основі виконання цих завдань можуть бути визначені специфічні функції суб'єктів у забезпеченні спроможності місцевих громад щодо розбудови ефективної структури територіальної організації під час імплементації положень Європейської Хартії місцевого самоврядування [1].

Робота ґрунтується на аналізі статистичних даних Державної служби статистики України, Міністерства охорони здоров'я та інших даних, які містяться у статистичних базах [14–18].

Виклад основних результатів.

Політичний контекст розвитку сільських громад. Розвиток сільських територіальних громад упродовж останніх років став епіцентром формування та реалізації державницьких зусиль стосовно децентралізації влади в Україні. Практика реалізації комплексних і цільових програм, а також стратегій управління розвитком сільських територіальних громад свідчить, що донині вони виконуються не належним чином, а нормативно-правове забезпечення сформоване не повною мірою та не схвалено на законодавчому рівні. Так, наприклад, хоча Комітет Верховної Ради України з питань правової політики та правосуддя рекомендував Верховній Раді України прийняти остаточно як Закон України поданий Президентом України законопроект «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)» (реєстр.№ 2217а від 15.07.2015 р.), однак він – на момент написання статті – все ще проходить опрацювання та процедури узгодження.

Зауважимо, що у чинному законодавстві не визначено макроекономічні, екологічні, суспільно-політичні, культурні, медико-соціальні та демографічні показники розвитку сільських територій в Україні, а сформульовані для суб'єктів державного, регіонального і місцевого управління завдання остаточно не виписані.

Причина такого стану є більш, ніж очевидно: з часу виникнення нашої держави як політичної форми організації суспільства наявна проблема досягнення достатніх параметрів сталого розвитку територій, яка пов'язана з: а) пошуком та залученням достатнього обсягу фінансових ресурсів; б) розробленням та запровадженням недієвих механізмів національного, регіонального і місцевого регулювання соціально-економічних процесів; в) постійним застосуванням адміністративно-силових акцій щодо компенсації «загального стану недосконалої» функціонування соціально-економічної системи на місцях; г) використанні політичними елітами «дипломатичних» можливостей і силового суспільно-політичного ресурсу коригування змістовності концептуальних засад забезпечення духовно-ціннісного розвитку територіальних громад у сільській місцевості.

Поряд із цим ухвалені в Україні концепції та програми соціально-економічного розвитку лише вибірково можна вважати стратегічно спрямованими на забезпечення духовно-ціннісного розвитку територіальних громад у сільській місцевості. Адже документи-доктрини повинні містити вирішальні компоненти й детально опрацьовані заходи щодо залучення до механізму стратегічного потенціалу тих реальних детермінант, які забезпечать перехід держави та її регіонів до регенераційної моделі (саме це відрізняє стратегії від декларативних програм).

Моделювання соціально-демографічного розвитку до 2018 р. В Україні сформувалась українська негативна демографічна ситуація (про що свідчать дані на рис. 1). Виникнення демографічної кризи у сільській місцевості зумовлено як попереднім деструктивним напрямом демографічного розвитку, так і несприятливою сучасною соціально-економічною ситуацією. До чинників, які й надалі посилюють деформацію, віднесемо: депопуляцію, високий рівень постаріння населення, низький рівень народжуваності, спотворення шлюбно-сімейних засад духовно-ціннісного розвитку, погіршення стану здоров'я та скорочення середньої тривалості життя, міграційний відтік найактивнішої молоді, руйнування сільського розселення тощо [12].

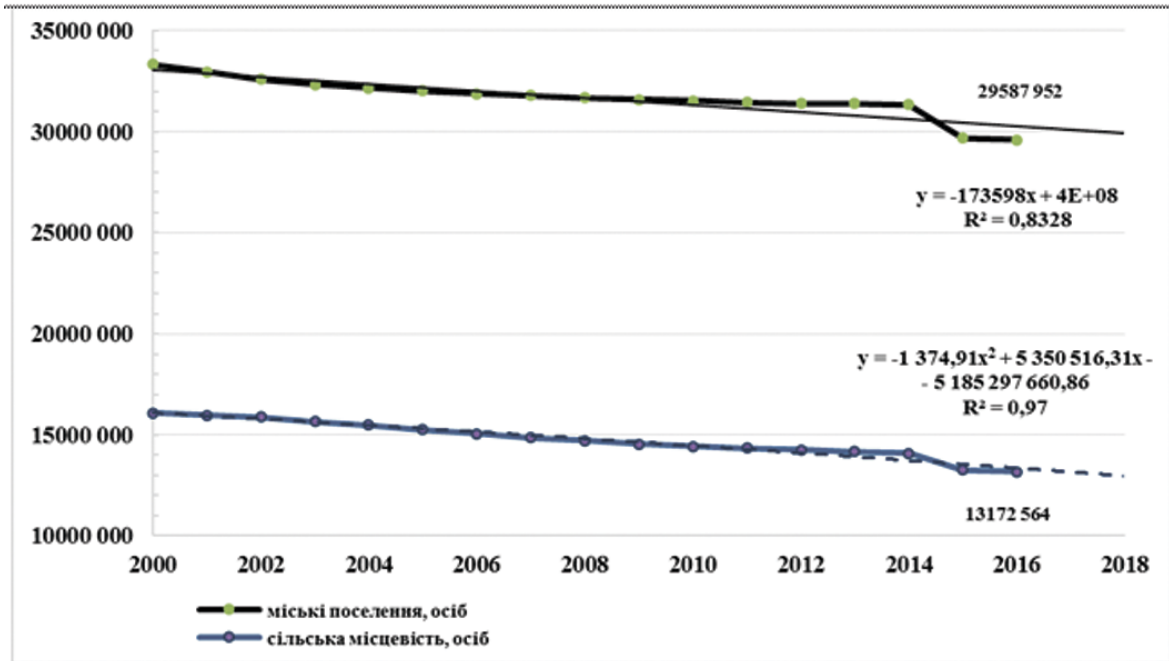
Депопуляція (зменшення чисельності населення внаслідок перевищення кількості померлих над новонародженими) у сільській місцевості спостерігається ще з 1979 р., проте – за цими тенденціями – вирішальну роль у підриві демографічної основи села відіграли потужні міграційні урбанізаційні потоки, спрямовані до міст і промислових центрів СРСР. Це негативно вплинуло на вікову структуру населення, зумовило його старіння. Як свідчать розрахунки й узагальнення, наведені у джерелах [3–5], впродовж 1990–2016 рр. скорочення кількості сільського населення перевищило 4,9 млн. осіб і становило 25 % унаслідок депопуляції та міграції. Станом на середину 2016 р. населення в Україні, менш як 42,2 млн. осіб.

Для моделювання базових соціально-демографічних показників, значення яких змінюються з постійною швидкістю, використовують лінійну регресію. Траєкторію побудовано відповідно до рівняння, формалізованого за формулою: $y = mx + b$, де, x – незалежна змінна; m – тангенс кута нахилу лінійної регресії до осі абсцис; b – координата точки перетину лінійної регресії з віссю ординат. Як очевидно з даних короткострокового прогнозу до 2018 р., формалізованих за лінійною регресією (рис. 1 та 2), коефіцієнти детермінації імовірних прогнозних трансформацій за траєкторією зміни досліджуваної сукупності соціально-демографічних показників дорівнюють 0,97 (що перевищує допустимі значення об'єктивності більш як на 0,55 і є підтвердженням достовірності прогнозу).

Зважаючи на наявні дані й результати моделювання, наведені автором статті на рис. 1 та 2, відзначимо деструктивні тенденції 2000 – 2016 рр. щодо кількості та структурних трансформацій із розподілу населення України за типом поселень. Наведені дані також свідчать про подальше накопичення деструктивних тенденцій, які зумовляють уже в найближчому майбутньому негативні зрушення соціально-демографічних параметрів розвитку українського суспільства.

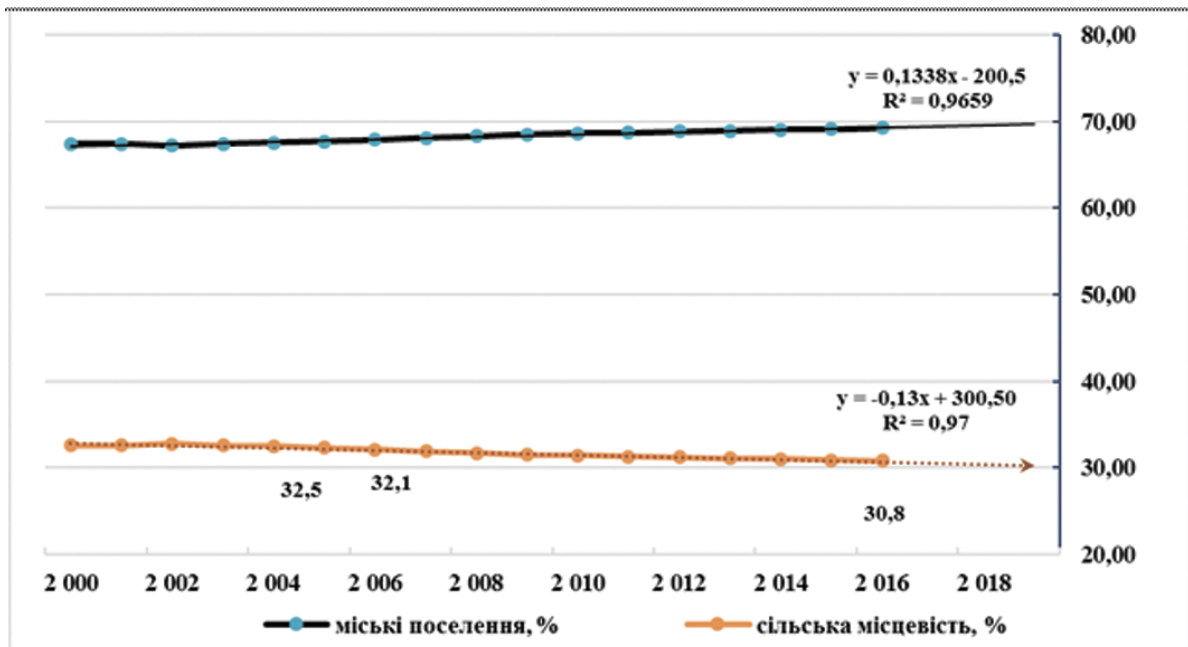
Протягом досліджуваного періоду (1990 – 2016 рр.) рівень смертності у сільській місцевості перевищував рівень народжуваності. Особливо несприятливим було їх співвідношення у 2002–2005 рр. Хоча надалі (до 2014 р.) ситуація дещо покращилася, однак у 2015 р. вона суттєво погіршилася (рис. 3). Так, зокрема, загальний показник життєвості (показник відтворення, який обраховується як співвідношення народжених і померлих) сільського населення в Україні знизився

з 0,79 у 1990 р. аж до 0,46–0,47 у 2001–2005 рр. дорівнював 0,69, а у 2014 р. – становив 0,67. Згодом він зріс до 0,71 (2012 р.) і у 2013 р. У 2015–2016 рр. він впав до рівня 0,44.

Рис. 1. Динаміка розподілу населення України за типом поселень у 2000 – 2016 рр. із короткостроковим упередженням соціально-демографічних змін до 2018 р.

Джерело: складено автором за даними [14 – 18]

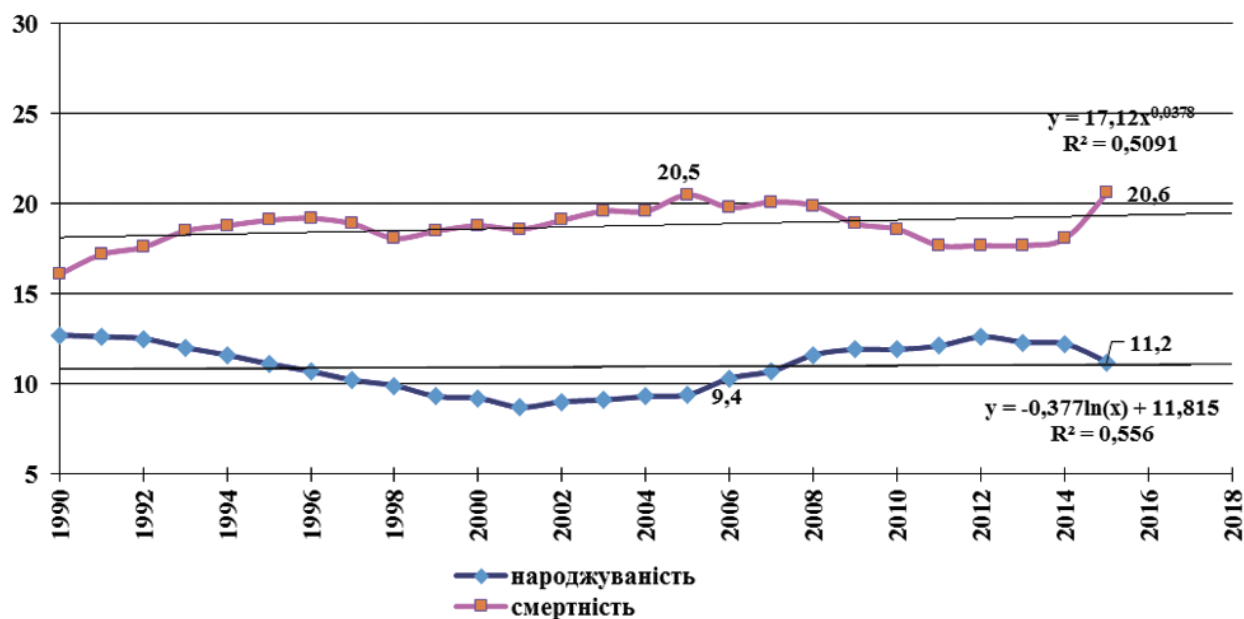

Рис. 2. Структурні трансформації щодо розподілу населення України за типом поселень у 2000 – 2016 рр. та короткострокове упередження соціально-демографічних змін до 2018 р., %

Джерело: складено автором за даними [14 – 18]

Слід визнати, що саме депопуляція стала визначальним чинником прискореного старіння населення на селі і, відповідно, низьких темпів суспільно-політичної та соціально-економічної активності суб'єктів управління і духовно-ціннісного розвитку територіальних громад. Протягом досліджуваного періоду (1990–2016 рр.) кількість дітей віком 0–17 років зменшилась на 39,3%, а їхня частка у загальній чисельності сільських жителів – з 24,5 до 17,8%. Зауважимо, що рівень постаріння сільського населення є вищим, ніж місь-

кого. Так, зокрема, у 2015 р. питома вага осіб у віці старше 60 років у селах становила 24,2%, а у містах – 21,1%. Тому особливості сучасного статеві-вікового складу населення українського села і зумовляють рівень так званого кризового демографічного навантаження. У цей період показник на 1000 осіб працездатного віку у сільській місцевості дорівнював 759 (у тому числі з дітьми та підлітками до 18 років – 320, літніми людьми – 439 осіб), у міських поселеннях – 610 (відповідно 270 і 340 особи).

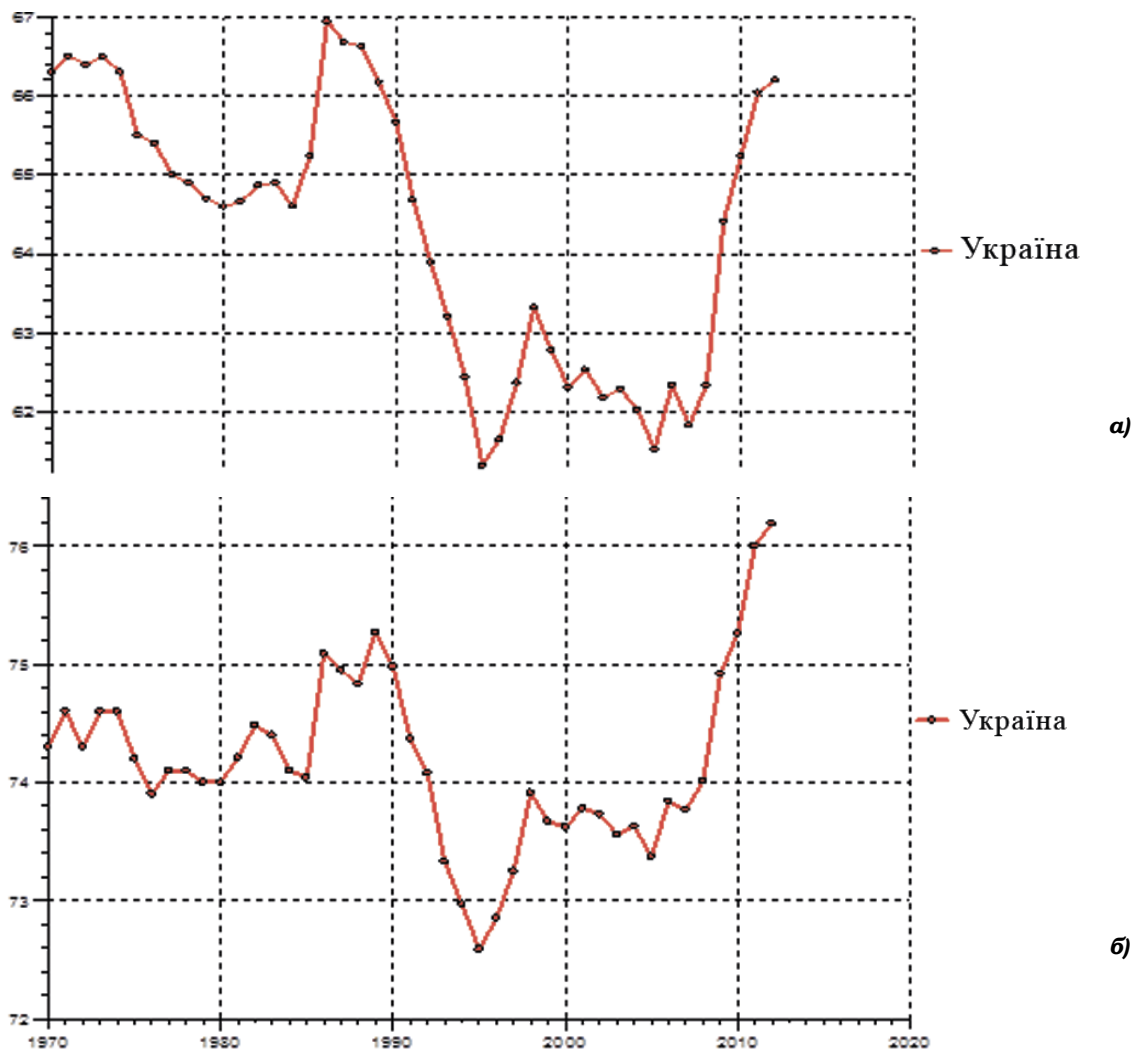

Рис. 3. Загальні коефіцієнти народжуваності та смертності сільського населення України за 1990–2016 рр. та прогностичні тенденції на короткостроковий період упередження до 2018 р., %

Джерело: складено автором за даними [14–18]

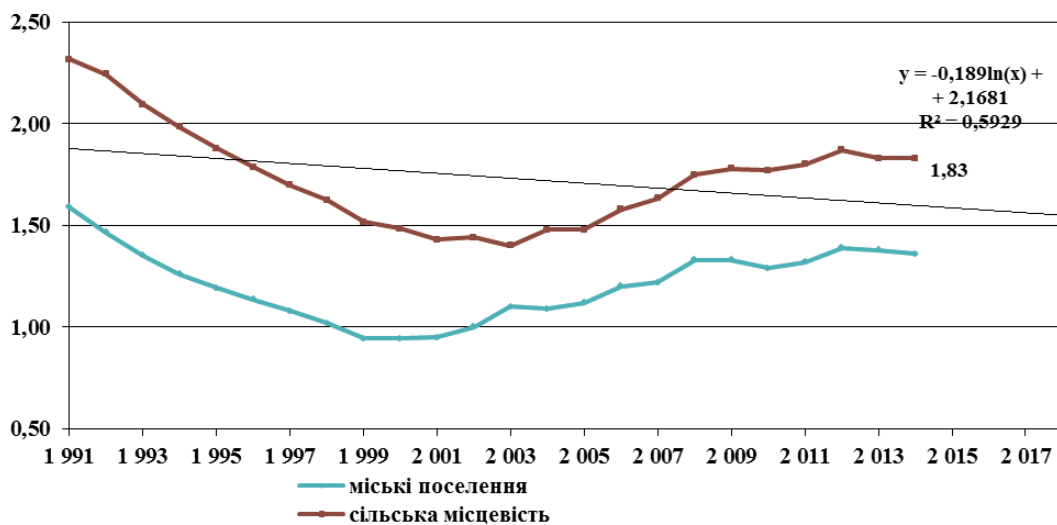
Хоча сільські громади в Україні були, зазвичай, носієм шлюбно-сімейних традицій, а також традицій взаємодопомоги і кооперації представників різних поколінь, однак нинішня сільська сім'я та її духовно-ціннісний розвиток (і, відповідно, сільської громади) зазнає негативних трансформацій. На це впливають: а) суттєве постаріння населення; б) фінансово-економічне навантаження, соціально-економічні і військово-політичні виклики; в) сучасні умови провадження побуту на селі, брак зручностей, самотність людей найстаршого віку; г) розбіжність очікуваної тривалості життя

між чоловіками і жінками (рис. 4); г) низька сумарна народжуваність (рис. 5). Нині лише у 34,7% домогосподарств у сільській місцевості України проживають діти, а у 20,6% з них дітей виховує лише один із батьків і 3,8% – пенсіонери, які не працюють. Одним із серйозних викликів сучасності є поширення самотнього проживання літніх осіб, насамперед жінок. Так, майже чверть індивідуальних домогосподарств складається з осіб віком 60 років і старше, одну третина – з осіб старших 70 років.

Рис. 4. Динаміка кількісних змін очікуваної тривалості життя чоловіків (а) і жінок (б) в Україні у 1970–2020 рр., років

Джерело: складено автором за даними [18]

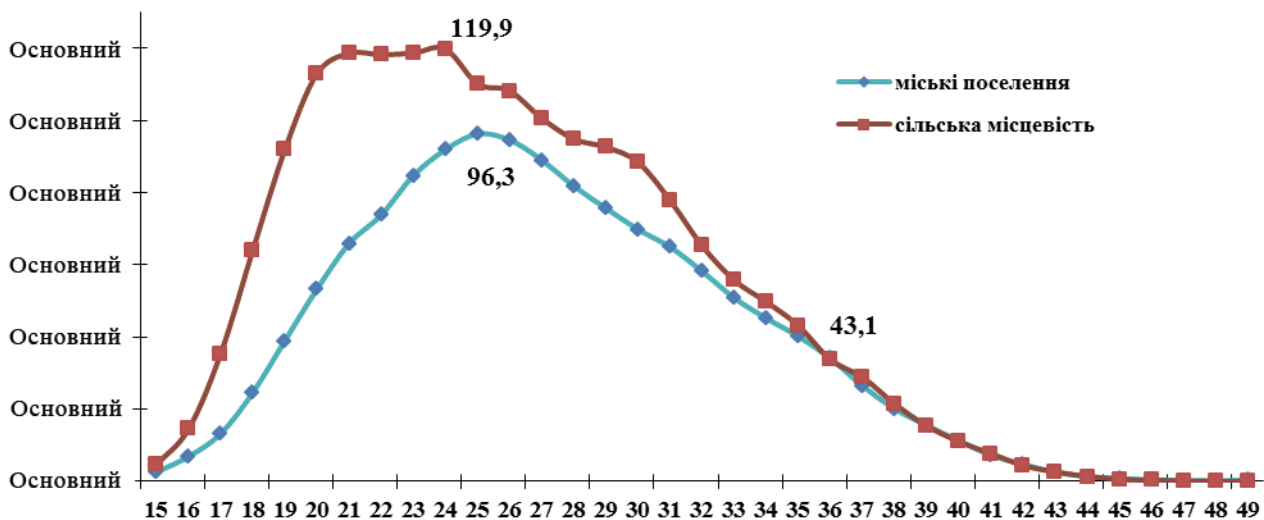
Рис. 5. Сумарний показник народжуваності у сільській місцевості та міських поселеннях України у 1991–2016 рр. та до 2018 р.

Джерело: складено автором за даними [14–18]

Порівнюючи сумарний показник народжуваності у сільській місцевості (2003–2016 рр.), який становив у 2015 р. 1,83 дитини (на 30,7% перевищує найнижче його значення, зареєстроване у 2003 р., та на 34,6% – інтенсивність народжуваності у міських поселеннях), необхідно відзначити те, що його рівень суттєво не досягає межі простого відтворення населення. Вплив на репродуктивну поведінку об'єктивних факторів (див. тренд до 2018 р. на рис. 5) унеможливає його наближення до такої межі (коефіцієнт детермінації 0,59). У період у 2015 – 2016 рр. також спостерігалось додаткове зниження дитородної активності на селі, навіть у молодих репродуктивних групах. У 2013 – 2014 рр. жінки віком 20–24 роки поступилися своїми лідерськими позиціями у питаннях інтенсивності дітонародження жінкам віком 25–30 років. Проте у сільській місцевості дитородна активність 20–24-річних жінок у 1,6 раза вища, аніж у містах (див. на рис. 6 порівняння повікового коефіцієнта народжуваності, який демонструє інтенсивність

народжуваності у конкретній віковій групі). Незалежно від типу поселення спостерігається посилення дитородної активності у жінок старшого віку (35–44 років), що свідчить про невпинність процесу «постаріння» материнства.

У період певного підвищення показників народжуваності (2009 – 2013 рр.) відбулися і позитивні зрушення у її структурі: а) зменшення питомої ваги дітей першої черговості народження у загальній сукупності новонароджених; б) зростання часток дітей другої, третьої і більше черговостей. Так, у сільській місцевості у 2000–2004 рр. половина новонароджених була первістками, тоді як у 2014 р. цей показник становив 41,3%. Водночас питома вага народжених третьої черговості зросла з 9,5 до 14,4%, четвертої і наступних – з 6,9 до 10,1%. Зауважимо, що за черговістю народження у сільській місцевості частка первістків поступається аналогічному показнику в міських поселеннях, а от народжених третьої та наступної черговостей – помітно вища.

Рис. 6. Порівняння повікового коефіцієнту народжуваності у сільській місцевості та міських поселеннях України у 2015 – 2016 рр.

Джерело: складено автором за даними [14 – 18]

Ці статистичні дані, на нашу думку, свідчать про певний рівень усвідомленості та підвищення відповідальності батьків, які живуть у сільській місцевості, за подальше життя нащадків. Утім, духовно-ціннісні орієнтири суспільних відносин у сільській громаді певним чином трансформувалися. Бо початок 2015 р. (зокрема завдяки гарантованій фінансовій підтримці державою неповних сімей), частка дітей, народжених жінка-

ми, які не перебувають у зареєстрованому шлюбі, досягла 25,3% (що у 2,2 раза перевищує показник 1990 р.).

Середня тривалість життя (рис. 4) слугує загальноновизнаним індикатором стану здоров'я і соціального, фізичного та морального добробуту. За цим показником в Україні наявна досить відчутна відмінність між чоловіками (66,2 р.) та жінками (76,5 р.). Розрив за показником очікуваної трива-

лості життя жінок та чоловіків наявний і у розвинутих європейських країнах (він також більш виражений у сільській місцевості).

З часу набуття Україною незалежності спостерігалось зростання рівня смертності сільських жителів до пікового в 1995 р. (як і населення загалом), окрім певного зменшення у 1996–1998 рр. Ця тенденція тривала аж до 2005 р. Надалі, поступово знижуючись, цей показник залишався стабільним у 2011–2013 рр., а, з початку 2014 р., з огляду на складну соціально-економічну, суспільно-політичну ситуацію та збройний конфлікт на території України, прогнозується суттєве скорочення очікуваної тривалості життя. Так, у 2014 – 2015 рр. зареєстровано 240,6 – 245,1 тис. смертей осіб, які мешкали у сільській місцевості. Крім зазначених чинників, на зростання загальної смертності у розрахунку на 100 тис. населення (у порівнянні з попереднім періодом у 1,8 раза) зумовлено збільшенням частки людей старших вікових груп, залученням чоловіків до антитерористичної організації та суттєвим погіршенням рівня і якості умов життєдіяльності на селі (рівень смертності осіб обох статей на одну третину вищий, ніж у міських поселеннях).

З-поміж причин смертності на селі можна відзначити проблеми соціального, фінансово-економічного і духовного розвитку сільських територіальних громад в Україні. Серед сільського населення реєструються вищі показники смертності: а) від туберкульозу (14,9 на 100 тис. населення); б) дитячої смертності з частішими випадками синдрому раптової смерті немовлят; в) смертності від зовнішніх причин (112,1 проти 84,9 у місті). Так, зокрема, смертність сільських чоловіків унаслідок усіх неприродних причин (травми, отруєння, нещасні випадки, пияцтво тощо) у 2015 р. становила 200,8 з тенденцією до зростання (2014 та 2013 рр. становила на рівні 174,8 – 173,1), тоді як у містах – 145,6.

Традиційно у сільській місцевості: а) більш як удвічі вищий рівень самогубств (28,9 проти 14,1 на 100 тис.), що може свідчити про втрату життєвих сил; б) у півтора раза частіше реєструють смерть від випадкових отруєнь різними речовинами, а від отруєння та дії алкоголю – удвічі частіше; в) показник смертності у транспортних нещасних випадках для мешканців сільської місцевості становив 17,3 на 100 тис. (для міста 10,6); г) сільські жителі частіше гинуть унаслідок нещасних випадків, зумовлених дією природних факторів.

З наведеного переліку деструктивних чинників скорочення тривалості життя найвагомим вважаємо вплив високої передчасної смертності чоловіків (з них понад 70,0% у працездатному віці). На нашу думку, можливості розвитку сільської громади пов'язані із структурою вікового інтервалу та зовнішніми причинами смертності, більшості з яких можна було б уникнути. Так, близько 15,4 тис. смертей пов'язані з неприродними причинами (без урахування тимчасово окупованої АР Крим і частини зони проведення антитерористичної операції). Майже 3,7 тис. осіб позбулися життя через самоушкодження (наклали на себе руки, з них 3,2 тис. – чоловіки). Якщо врахувати, що частина з 1,3 тис. смертей у 2015 р., ідентифікованих як випадки ушкодження з незначеним наміром, з високим ступенем ймовірності може належати до недоведеного – через недостатність інформації – суїциду, то реальна кількість втрат через самогубства буде вищою, ніж від усіх форм туберкульозу та його наслідків (2,0 тис. осіб) або транспортних нещасних випадків (1,7 тис.). Додамо сюди і смерть 1,6 тис. сільських мешканців, спричинену харчовим отруєнням та дією алкоголю.

Відзначимо також негативну динаміку, репрезентовану Державною службою статистики України [14; 16]: у 2015 р. сільська мережа скоротилася до 28 388 населених пунктів (включаючи тимчасово окуповану територію АР Крим), що представлені різними типами поселень. Протягом 2000 – 2014 рр. щороку зникало в середньому 17 населених пунктів. Лідерами у цьому процесі стали: Київська (78 сіл), Полтавська (69), Чернігівська (53), Сумська (43) та Житомирська (42 села) області. За даними [14; 16] й узагальненнями [2; 5] відносно стабільною система сільського розселення залишилась у Закарпатській, Івано-Франківській та Чернівецькій областях. Варто також зважати на те, що фактично село може бути знелюдніле, але існувати юридично. Так, станом на 1 січня 2016 р. Державною службою статистики України не було знято з обліку 369 сіл.

Обговорення результатів. Проведений аналіз дає підстави для твердження, що для сільської громади в Україні характерні: 1) високі показники передчасної смертності та коротша, порівняно з міським населенням, тривалість життя; 2) виразна статеві диференціація (реєструється втричі вищий рівень смертності чоловіків віком 15–49 рр., аніж жінок), що посилює розрив очікуваної тривалості життя за статтю;

3) передчасна смертність від: синергетичного впливу суспільних, політичних, економічних, медико-соціальних та екологічних негараздів; недостатньо ефективності сучасної соціально-економічної, кредитної та екологічної політики, а також політики охорони громадського здоров'я на селі (зокрема, щодо попередження нездорового способу життя сільського населення); психологічної напруги в умовах фінансової нестабільності та безпосередніх і опосередкованих втрат через наявність збройного конфлікту на території України.

Визнаємо й підтверджуємо переконання дослідників, що репрезентовано у науковій роботі [4]: у сільській місцевості допомога при народженні відіграє важливішу роль у забезпеченні матеріального становища сімей, ніж у містах. Це зумовлене нижчим рівнем їхніх доходів та відсутністю багатьох послуг і можливостей щодо духовно-ціннісного розвитку, доступних міським жителям. Сьогодні виплати залишаються досить вагомим чинником, хоча можливості, які вони створюють для сім'ї, у контексті нинішньої економічної ситуації достатньо обмежені. Сім'ї з другими та третіми дітьми мають значно вищий ризик бідності, аніж із першими, проте основне скорочення виплат відбулось за рахунок народжених саме цих черговостей.

У майбутньому народження та виховання дітей в умовах бідності може негативно вплинути на розвиток країни, зокрема через зниження якості людського капіталу сільських територій. При цьому саме соціальні та культурні детермінанти відіграватимуть значну роль у формуванні стратегічного потенціалу сільських територіальних громад, що впливатиме на подальше зниження (падіння), порівняно з містами, рівня: доходів; сприятливості середовища проживання (санітарно-гігієнічних умов, доступу до безпечної питної води, каналізації тощо); доступності невідкладної та спеціалізованої медичної допомоги.

Під час планування та реалізації державної політики слід зважати на суттєву деструктивність тенденцій збідніння сільського населення, знищення культурної й освітньої інфраструктури поселенської мережі, інкорпорація якої до територіальної громади вимагатиме реалізації цільових програм стимулювання і мотивування, які потребують значних ресурсних витрат та алокаційного ефекту (раціоналізації їхнього поділу-розподілу ресурсів, резервів і можливостей різної природи за пріоритетами).

Тому, на переконання автора статті, розроблення, ухвалення і реалізація концепції духовно-ціннісного розвитку територіальних громад у сільській місцевості в Україні (і, відповідно, стратегії) задля досягнення визначених соціально-економічних орієнтирів сталого розвитку слід базувати на нових методологічних засадах – при синхронній локалізації зусиль щодо одночасного відновлення позитивних структурно-динамічних, медико-соціальних, економічних, екологічних, демографічних, культурних та інших перетворень у державі. І саме такі підходи мають лягти в основу політики децентралізації.

Узагальнення та рекомендації. Аналіз основних соціально-демографічних показників розвитку сільської громади в Україні на сучасному життєвому етапі національної економічної системи дозволяє визначити, що однією з пріоритетних проблем є високий рівень смертності у працездатному віці, зумовлений істотним впливом поведінкових факторів ризику (відсутність самозбережувальної поведінки особи, нераціональне харчування, поширене тютюнопаління та зловживання алкоголем, вживання психоактивних речовин тощо).

Однією з найвагоміших складових державної політики, впродовж останніх років, було сприяння народжуваності шляхом надання матеріальної допомоги при народженні дитини, що забезпечило певні позитивні результати, зокрема, й збереження вищого рівня народжуваності у сільській місцевості. Водночас вважаємо, що найвідчутніший позитивний вплив на розвиток демографічних процесів матимуть: вирішення житлових проблем для сімей із дітьми, насамперед, молодих, зростання доходів батьків та зниження бідності.

Негативні соціально-демографічні тенденції сформувались на тлі невизначеності умов функціонування системи регіонального й місцевого управління та формування й нарощення їхнього фінансового потенціалу. Державним, регіональним та місцевим суб'єктам публічного управління необхідно локалізувати системні зусилля на досягненні цілей реформи децентралізації: а) забезпечення сільського населення якісними та доступними послугами, які можна одержати найближче до місця проживання; б) створення умов для появи нових осередків економічного зростання територій; в) використання органами місцевого самоврядування повноважень, передбачених положеннями Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)»; г) раціоналізація використання різних

за природою ресурсів, резервів і можливостей територіальних громад для організації якісних і доступних для сільського населення соціальних та інших видів послуг. Доцільною видається широка децентралізація системи виконавчої влади

з перенесення більшої частини універсальних повноважень та відповідальності з національного на регіональний рівень, з регіонального на районний рівень, з районного на рівень сільських територіальних громад.

Перелік літератури та джерел інформації

1. Європейська Хартія місцевого самоврядування. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_036 (дата звернення: 1.12.2016)
2. Микитенко В. В., Алімов О. М. Розбудова в Україні каскадних форм організації виробничо-господарської та міжгалузевої і міжрегіональної взаємодії // Економічні та виробничо-економічні системи в координатах сталого розвитку / ред. А. О. Касич, М. М. Хоменко. Кременчук, 2015. С. 5–19.
3. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів (національна доповідь) / ред. Е. М. Лібанова, М. А. Хвесик. Київ, 2014. 776 с.
4. Соціальна політика в умовах поглиблення соціальної нерівності в Україні / ред. А. І. Ільчук. Херсон, 2011. 376 с.
5. Політика сільського розвитку на базі громад в Україні / ред. О. М. Бородин, І. В. Прокопа, О. Л. Попова. Київ, 2015. 70 с.
6. Реформа для людини: збірник матеріалів про шляхи реалізації адміністративно-територіальної реформи в Україні / А. А. Луценко, О. Я. Матвіїшин, В. П. Новак, В. А. Негода та ін. Київ: Геопрінт, 2010. 238 с.
7. Руденко О. М. Теорія суспільної стабільності в державному управлінні. Київ: Вид-во НАКККІМ, 2010. 304 с.
8. Реалізація інтеграційного вибору України: правові проблеми, можливі ризики та наслідки / ред. О. О. Ашурков. Донецьк: ІЕП НАН України, 2013. 186 с.
9. Бакуменко В. До питання методологічного обґрунтування процесу управління в соціальних системах // Державне управління та місцеве самоврядування. 2013. Вип. 1. С. 6–12.
10. Колесников А. Объективные законы единства процессов самоорганизации и управления // Управление и информационные технологии (УИТ-2005): доклады 3-ей Всерос. научн. конф. Санкт-Петербург: Изд-во ЭТУ, 2005. Т. 1. С. 5–21.
11. Крупская Е., Павлова Е. Роль организационной культуры в обеспечении социально-экономической стабильности и духовно-ценностного развития территориальных общин // Юрист-онлайн. 2007. № 4. URL: <http://www.shkolny.com/rol-organizatsionnoy-kulturyi-spirituallu-valuable/development-local-communities> (дата звернення: 1.12.2016)
12. Остафійчук Я. Соціо-екологічні проблеми розвитку сільських територій: сучасний вимір та перспективи вирішення // Соціально економічні проблеми сучасного періоду України. 2014. Вип. 3. С. 379–387.
13. Титаренко О. М. Децентралізація як чинник розвитку сільських територіальних громад в Україні // Державне управління: удосконалення та розвиток. 2016. № 1. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=972> (дата звернення: 1.12.2016)
14. Статистична база даних ретроспективних соціально-економічних тенденцій Державної служби статистики України. URL: <http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Dialog> (дата звернення: 1.12.2016)
15. Статистична база даних Державної служби статистики України. URL: <http://database.ukrcensus.gov.ua/Mult/Dialog/Saveshow.asp> (дата звернення: 1.12.2016)
16. Чисельність наявного населення України на 01 січня 2016 року: стат. зб / відп. за вип. М. Б. Тімоніна. Київ, 2016. 86 с.
17. Щорічна доповідь по стан здоров'я населення, санітарно-епідемічну ситуацію та результати діяльності системи охорони здоров'я України: 2014 рік. / ред. О. Квіташвілі. – Київ: Укр. інт-т стратег. досліджень МОЗ України, 2015. 460 с.
18. Українська База медико-статистичної інформації та інформаційного забезпечення «Здоров'я для всіх». URL: <http://medstat.gov.ua/ukr/normdoc/vooz.html> (дата звернення: 1.12.2016)

References

1. *Yevropeys'ka Khartiya mistsevoho samovryaduvannya* [The European Charter of Local Self-Government]. Retrieved from: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_036
2. Mykytenko, V. V., Alymov, O. M. (2015). Rozbudova v Ukrayini kaskadnykh form orhanizatsiyi vyrobnycho-hospodars'koyi ta mizh haluzevoyi i mizhrehional'noyi vzayemodiyi [Building in Ukraine cascading forms of industrial, economic and inter-sectoral and interregional interaction] // *Ekonomichni ta vyrobnycho-ekonomichni systemy v koordynatakh staloho rozvytku* / Ed. A. O. Kasych, M. M. Khomenko. Kremenchuk, pp. 5–19.
3. Libanova, E. M. & Khvesyk, M. A. (Eds.) (2014). *Sotsial'no-ekonomichnyy potentsial staloho rozvytku Ukrayiny ta yiyi rehioniv (natsional'na dopovid')* [Socio-economic potential of sustainable development of Ukraine and its regions (national report)]. Kyiv.
4. Il'chuk, L. I. (Ed.) (2011). *Sotsial'napolityka v umovakh pohlyblennya sotsial'noy nerivnosti v Ukrayini* [Social policy in the context of deepening social inequality in Ukraine]. Kherson.
5. Borodyna, O. M., Prokopa, I. V. & Popova, O. L. (Eds.) (2015). *Polityka sil's'koho rozvytku na bazi hromad v Ukrayini* [Rural Policy based communities in Ukraine]. Kyiv.
6. Lutsenko, A. A. et. al. (2010). *Reforma dlya lyudyny* [Reform to humans]. Kyiv: Neoprynt.
7. Rudenko, O. M. (2010). *Teoriya suspil'noyi stabil'nosti v derzhavnomu upravlinni* [Theory of social stability in public government]. Kyiv: Vyd-vo NAKKKIM.
8. Ashurkov, O. O. (Ed.) (2013). *Realizatsiya intehratsiyoho vyboru Ukrayiny: pravovi problemy, mozhyvi ryzyky ta nasliky* [Implementation of the integration choice of Ukraine: legal problems, risks and consequences]. Donetsk.

9. Bakumenko, V. (2013). Do pytannya metodolohichnoho obruntuvannya protsesu upravlinnya v otsial'nykh systemakh [On the question of methodological grounds for management process within social systems]. *Derzhavne upravlinnya ta mistseve samovryaduvannya*, 1, 6-12.
10. Kolesnykov, A. (2005). Ob'ektyvnye zakony edynstva protsessov samoorhanyzatsyy y upravlenyya [Objective laws of the unity of the processes of self-organization and management]. *Upravlenye y ynformatsyonnye tekhnolohyy (UYT-2005): doklady 3-ey Vseros.nauchn. konf.* Sankt-Peterburg: Izd-vo ETU, 1, 5–21.
11. Krupskaya, E., Pavlova, E. (2007). *Rol' orhanyzatsyonnoy kul'tury v obespechenyy sotsyal'no-ekonomicheskoy stably'nosti y dukhovno-tsennostnoho razvytyya terrytorial'nykh obshchyn* [The role of organizational culture in ensuring socio-economic stability and spiritual development of territorial communities]. Retrieved from: <http://www.shkolny.com/rol-organizatsionnoy-kulturyi-spirituually-valuable/development-local/communities>
12. Ostafychuk, Y. A. (2014). Sotsioyekologichni problemi rozvitku sil's'kikh teritoriy: suchasniy vimir ta perspektivi virishenya [Social and economic problems of the development of the rural areas: state of art and prospects for solutions]. *Sotsial'no-yekonomichni problemi suchasnogo periodu Ukraïni*, 3. 379–387.
13. Tytarenko, O. M. (2016). Detsentralizatsiya yak chinnik rozvitku sil's'kikh teritorial'nykh gromad v Ukraïni [Decentralization as a factor for the development of the rural communities in Ukraine]. *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvitok*, 1. Retrieved from: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=972>.
14. State Statistic Service of Ukraine (2016). *Statistichna baza danikh retrospektivnykh sotsial'no-yekonomichnykh tendentsiy* [Statistical base for retrospective social and economic tendencies]. Retrieved from: <http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Dialog/>
15. State Statistic Service of Ukraine (2016). *Statistichna baza danikh*. Retrieved from: <http://database.ukrcensus.gov.ua/Mult/Dialog/Saveshow.asp>
16. State Statistic Service of Ukraine (2016). *Chysel'nist'nayavnoho naseleण्या Ukrayiny na 01 sichnya 2016 roku* [The population of Ukraine for January 1, 2016]. Kyiv.
17. Ministry of Health of Ukraine (2105). Shchorichna dopovid' po stan zdorov'ya naseleण्या, sanitarno-epidemichnu sytuatsiyu ta rezul'taty diyal'nosti systemy okhorony zdorov'ya Ukrayiny: 2014 rik [Annual report on public health, sanitary and epidemiological situation and results of the healthcare system of Ukraine: 2014]. Kyiv.
18. Ministry of Health of Ukraine (2106). Baza «Zdorov'ya dlya vsikh» [Database «Health for All»]. Retrieved from: <http://medstat.gov.ua/ukr/normdoc/vooz.html>

Матеріал надійшов 29.12.2016 р.